

Azərbaycan şərqşünaslıq elminin qadın lideri

Azərbaycanın tarixən qüdrətli şərqşünaslıq məktəbləri olub. SSRİ dövründə bu məktəblərdən biri də əsərləri Mirzə Kazım bəyin, Mustafa bəy Topçubaşovun, İosif Braginskinin irsinə bərabər tutulan, adı görkəmli akademiklər Ziya Bünyadov və Vasim Məmmədəliyevlə, professor Rüstəm Əliyevlə bir çəkilən filologiya elmləri doktoru, professor Aida xanım İmanquliyevaya məxsus olub.

Elmin başəri dəyərlər xəzinəsini ciddi elmi əsərləri ilə zənginləşdirən Aida xanım 1939-cu il oktyabrın 10-da Bakıda, mətbuatımızın korifeylərindən sayılan professor Nəsir İmanquliyevin ailəsində dünyaya gəlib. Paytaxtımızın məşhur təhsil ocaqlarından birini – 132 nömrəli məktəbi qızıl medalla bitirdikdən sonra Azərbaycan Dövlət Universitetinin (indiki BDU) Şərqşünaslıq fakültəsinə daxil olub. 1962-ci ildə universiteti də qızıl medalla bitirib. Sonra professorlar Rüstəm Əliyev və İosif Braginskinin rəhbərliyi ilə elmi fəaliyyətə başlayıb. Ərəb-məhcər ədəbiyyatının ilk qadın tədqiqatçısı kimi tanınıb.

Aida İmanquliyeva “Qələmlər cəmiyyəti və onun yaradıcılığında Mixail Nüaymənin rolu” mövzusunda ki namizədlik dissertasiyası ilə dünya şərqşünaslığında yeni səhifə açdı. Suriyadan və Livandan Latin Amerikasına mühacirət edən ədiblərin – Mixail Nüaymənin və Cübran Xəlil Cübranın irsini dərinlən araşdırması ilə mühacirət ədəbiyyatı tarixində də mühüm nailiyyətlər əldə etdi. İlkərə imza atan Aida İmanquliyeva ötən əsrin repressiya və mühacirət adlı burulğanını dünya ictimaiyyətinə cəsarətlə təqdim etdi. Mixail Nüaymə və Cübran Xəlil Cübranın poetik irsi ilə Hüseyn Cavid, Almas İldırım, Əhməd Cavad, Əhməd bəy Ağaoğlu, Əli bəy Hüseynzadə, Əlimərdan bəy Topçubaşovun irsinin müqayisəli səciyyəsinə verən, onların irsində həm də Tolstoy, Dobrolyubov, Dostoyevski, Anna Axmatova kimi vaxtın-zamanın fəvqünə qalxan ədiblərin yaradıcılığı ilə paralellər görün Aida xanım təkcə bir namizədlik dissertasiyası ilə dünyaya sübut etdi ki, əslində, insanlara bir-birini anlamağa və dinləməyə heç nə mane olmur. Başəriyyətin problemlərini ancaq sivilizasiyaların, mədəniyyətlərin dialoqu ilə çözmək, həll etmək mümkündür.

Sivilizasiyaları, dinləri, mədəniyyətləri dialoqa, harmoniyaya səsləyən Aida xanım “Cübran Xəlil Cübran” əsəri ilə fırça ilə qələmində vəhdətində tarix yaradan Cübran Xəlil irsinin ümumbəşəri dəyərlər xəzinəsində yerini müəyyənləşdirdi. Cübran Xəlilin əsərlərini bir rəssam və ədib kimi məşhur rəssamların irsi ilə müqayisə edən alim Ayvazovskinin “Tufana düşən gəmi”-sindəki insan taleyini Cübran Xəlilin “Səhrada boğulan quş” əsəri ilə müqayisə edərkən şərqli, yaxud qərbli olmasından asılı olmayaraq, quruluşun-zamanın qurbanı olan insana təbiətin, cəmiyyətin yetirdiyi ağır və problemlərdən söz açdı.

Mühacirət ədəbiyyatının tədqiqi sahəsində yeni səhifə

Şərqin mütəfəkkir alimlərindən biri Mirzə Kazım bəy çar Nikolayın hüsurunda çıxış edərkən tarixi bir cümlə işlətmışdi: “Şərqli xilas və tərəqqi etdirəcək insanlar Şərqin içərisindən çıxmalıdır”. Mirzə Kazım bəyin 2-ci tarixi cümləsi isə belə idi: “Şeyx Şamil qəhrəmandır, qəhrəmanlar yetirən qəhrəman!”. Bu iki

qüdrətli kələmin sahibi türk, müsəlman və azərbaycanlı idi. Dərbənd şeyxülislamının oğlu Mirzə Kazım bəy tək və yeganə alimimiz idi ki, çar Rusiyasında əsərləri senzurdan kənar dərc olunurdu. Böyük qürurla qeyd edə bilərə ki, keçmiş SSRİ-ni çevrələyən ali zəkallıların arasında professor Aida İmanquliyeva yeganə alim, özü də türk, müsəlman və azərbaycanlı idi ki, əsərləri dünyada senzurdan kənar çap edilirdi. Bunun tək bir səbəbi vardı. O, bir mütəfəkkir alim kimi şərqşünaslıqda, eyni zamanda, mühacirət ədəbiyyatı tarixində yeni bir səhifə açmış, ərəb-məhcər ədəbiyyatının gələcəkdə tədqiqatı ilə məşğul olacaq alimlər üçün 3 istinad mənbəsi qoymuşdu: “Qələmlər cəmiyyəti və Mixail Nüaymə”, “Cübran Xəlil Cübran” və “Yeni ərəb ədəbiyyatı korifeyləri”. Bu səbəbdən də dünyada məşhur olan həmin əsərlərə istinad edən alimlərin hər biri tərəddüd etmədən Mirzə Kazım bəyin qeyd etdiyimiz kəlamlarını xatırlayır.

Aida xanım da Mirzə Kazım bəy, Mirzə Fətəli Axundzadə, Abbasqulu ağa Bakıxanov, Həsən bəy Zərdabi, Ziya Bünyadov, İosif Braginski, Vasim Məmmədəliyev, Rüstəm Əliyev, atası və qayınatası - professorlar Nəsir İmanquliyevlə Mir Cəlal Paşayev kimi öz məktəbini yaratdı. Şərqşünaslığın şərqli şahzadəsi, İpək yolunun mələk elçisi kimi Doğudan Batıya, Odlar yurdu Azərbaycandan dünyaya səs saldı. Milli-mənəvi dəyərlərin və başəri duyğuların himayədarına çevrildi.

Nüaymənin qızılgülü

Ötən əsrin 70-ci illərində Mixail Nüaymə bəraət alıb Beyruta dönür. Ölkə onun 90 illiyini rəsmi şəkildə təntənə ilə qeyd edir. SSRİ-dən o tədbirə dəvət alan alimlərin sırasında Nüaymə irsinin ilk tədqiqatçısı Aida İmanquliyeva olmur. Onun yazdığı “Qələmlər birliyi və onun yaradıcılığında Mixail Nüaymənin rolu” kitabını Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyasının vitse-prezidenti Cəmil Quliyev Nüayməyə təqdim edir. Kitabı görüb heyrtlənən, müəllifə təşəkkür etmək istəyən yazıçıya Aida xanımın SSRİ-dən gələn nümayəndə heyətinin tərkibində olmadığını bildirirlər. Akademik Cəmil Quliyevi mülkünün arxasında, öz əliylə saldıqı bağa aparən Nüaymə bir al qızılgülü dərib “Beyrutun səsi” qəzetinə bükür və onu Bakıya, Aida xanıma göndərir. Bu bir alim kimi professor Aida İmanquliyevanın həyatda aldığı, qazandığı böyük mükafatlara bərabər idi.

Qərbləyin, həsrətin, mühacirətin sərt üzünü görmüş Mixail Nüaymə illərlə vətənə dönməyi, mülkündə Peyğəmbərə (s.a.s.) xatir qızılgüllərlə süslənən bir bağ salmağı arzulayan, 89 yaşında bəraət alıb vətənə dönmək Nüaymənin Peyğəmbər çiçəyindən birini dərib Aida xanıma göndərməsinin özündə də bir məhrəm qəlb çırpıntısı vardı. Axı Aida xanım özü də mühacirlərin ailəsində doğulmuşdu, onların ocağına gəlin getmişdi. Üstəlik, ömrü boyu mühacirlərin irsini araşdırmışdı.



Aqanbekyanı, Balayanı, Starovoytovanı cavablandıran alim

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının (AMEA) mübariz alim qadınlarından biri kimi mənsub olduğu millətin haqqı hayqıran səsinə dönmüş Aida xanım 20 Yanvar dəhşətləri, Xocalı faciəsi zamanı Abel Aqanbekyanı, Zori Balayanı, Qalina Staravoytovanı “tərk-silah” edən, Moskvada, Poltavada keçirilən konfranslarda onlara “dərs” vermiş, tarixdəki çirkin yerlərini göstərmişdir. AMEA-nın Şərqşünaslıq İnstitutunun ilk qadın direktoru, BDU-nun professoru kimi təkcə ərəb filologiyası məsələləri ilə deyil, ümumtürk və ümumşərq problemləri ilə məşğul olan alim Aida İmanquliyeva o dövrdə təşkil olunan əksər konfrans və simpoziumlarda ciddi elmi məqalələrlə çıxış etməklə yanaşı, dünya alimlərinin də diqqətini xalqımıza qarşı tərəddilən haqsızlıqlara yönəltməyə nail olmuşdur.

Xatirəsi ürəklərdə yaşayır

Ömür yolu örnək olan, xalqının milli məniyi və milli kimliyi uğrunda mücahidi kimi çıxış edən Aida xanım 1992-ci il sentyabrın 19-da dünyadan keçməşəydi, varlığı qədər sevdiyi, fəqət nigaran getdiyi müstəqil Azərbaycanın daha xoş günlərini görəçəkdi. O taylı-bu taylı Azərbaycandan taleyində birləşdirən bir ailədə doğulmuş, digərinə gəlin getmiş Aida İmanquliyeva sinəsində Təbrizin, Dərbəndin, Borçalının, İrəva-

nın ağrısını daşıyırdı. Alimin Qarabağ – Şuşa nisgillinin üstündə həm də doğmalarının, yaxınlarının həsrəti vardı. 1985-ci ilin Qorbaçov “perestroykasından” sonra ulu öndər Heydər Əliyevə, onun ailə üzvlərinə və yaxın ətrafına sərgilənən münasibət qohumluq bağı olan Paşayevləri və İmanquliyevləri də haqlamışdı. Bütün bunlara baxmayaraq, Aida xanım bir mütəfəkkir alim, müdrik insan, əyilməz şəxsiyyət kimi zamanın sınaqlarından ləyaqətlə çıxdı.

...Əfşarlara, Qacarlara, Sultanzadələrə, Mahmudbəyovlara bağlı bir soydan gəlmək, professor Nəsir İmanquliyevin, Gövhər xanım Sultanzadənin ruhunun və cisminin davamçısı olaraq ömür sürmək, “Yada satmamam” nidası ilə qələm çalan Mir Cəlal ocağının gəlini kimi səadətə qovuşmaq, akademik Arif Paşayevin könlünün sultanı olmaq, sivilizasiyaları, mədəniyyətləri, dinləri dialoqa səsləyən, elmə-irfana çağırən, xoşməramlı səfir kimi tanınan Birinci vitse-prezidentimiz Mehriban Əliyevanın və L.M.Lomonosov adına Moskva Dövlət Universitetinin rektoru, AMEA-nın vitse-prezidenti, akademik Nərgiz Paşayevanın anası, Leyla və Arzu Əliyevaların, Ülviyyə və Aida Mahmudovaların nənəsi kimi ehtiramla anılmaq da onun ruhunu şad edir. Bugünkü Azərbaycanın uğurlarının memarları Aida xanımın yaxınları, doğmalarıdır.

Şəraf CƏLİLİ